

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BALKAN TÜRKLERİ: GENEL DEĞERLENDİRME

Erhan TÜRBEDAR
TEPAV Dış Politika Analisti
erhan.turbedar@tepav.org.tr

Özet: Türklerin Balkanlar'daki varlığı Slavlarınki kadar eskidir. Osmanlı Devleti ise Türklerin Balkanlar'la hem en kalıcı ilişkilerini geliştirmiş, hem de bölge tarihi açısından etkileyici sonuçlara neden olmuştur. Balkanlar'da asırlar boyunca barışı sağlamayı başaran Osmanlı bölgeden geri çekilirken, Balkanlar'da kalan Türklere ve diğer Müslümanlara sistematik mezalim uygulanmıştır. Bu makalede, geçmişten günümüze Balkan Türklerinin genel durumu değerlendirilmektedir. Bulgaristan, Batı Trakya, Makedonya ve Kosova'da yaşayan Türklerin güncel durumuna ilişkin verilen örneklerle, Balkan Türklerinin durumunun geçmişle kıyaslanamayacak kadar iyi olduğu, ancak ülkeden ülkeye değişen dozlarda bazı sıkıntıların devam ettiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Osmanlı Devleti, Türkler, mezalim, azınlık hakları.

THE BALKAN TURKS FROM PAST TO PRESENT: A GENERAL OVERVIEW

Abstract: The presence of the Turks in the Balkans is as old as that of the Slavs. The Ottoman State has developed the most permanent relations of the Turks with the Balkans, and has created impressive results concerning the history of the region. The Ottomans succeeded in ensuring peace in the Balkans throughout the centuries. However, in the process of the Ottoman withdrawal from the region, systematic atrocities were committed against the Turks and other Muslims of the region. This article analyzes the general situation of the Balkan Turks from the past to present. With examples provided from the current situation of the Turks from Bulgaria, Western Thrace, Macedonia and Kosovo, it is concluded that the

current situation of the Balkans Turks is much better when compared to the past, but certain difficulties, that vary in degree from country to country, still persist.

Key Words: *Balkans, Ottoman State, Turks, atrocity, minority rights.*

I. Giriş

Avrupa'da 19. yüzyılın sonuna kadar, Balkan ülkelerinde ise daha uzun süre boyunca, Türklerin Balkanlar'da yaşamamaları gerektiği düşüncesi varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde bölgenin istenmeyen halkı durumunda olan Türkler ve kaderleri, bölgeye yönelik araştırmaların çoğunda gizlenmiş ya da önemsiz gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesinin ardından, dönemin yönetimleri tarafından Türklere ve diğer Müslümanlara hep şüpheli bir gözle bakılmış, kendilerine yabancı muamelesi yapılmıştır. Bu, geri dönüşü olmayan göçlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Günümüzde ise yeniden yapılanmakta olan Balkanlar'da demokratik yollardan seçilmiş hükümetler yönetimde bulunmaktadır. Bu durumun Balkanlar'daki Türklerin günlük yaşantısına yansımaları olumlu olmakla birlikte, ülkeden ülkeye değişen uygulamalar ve bazı sorunlar hâlâ mevcuttur.

Bu çalışmada önce Türklerin Balkanlar'daki varlığının kısa tarihçesi sunulacak ve Osmanlıların Balkanlar'a getirdikleri üzerinde durulacaktır. Ardından, Osmanlı sonrası dönemde Balkan Türklerinin içine düştüğü durum değerlendirilecek ve en sonunda Bulgaristan, Batı Trakya, Kosova ve Makedonya Türklerinin devam eden sorunları üzerinde durulacaktır.

II. Türklerin Balkanlar'daki Varlığı'nın Kısa Tarihçesi

Türklerin Balkanlar'daki varlığı, Slavlarınki kadar eskidir. Eski çağlardan kalma anıtlar ve kalıntılar, Osmanlı'dan önce Balkanlar'a gelmiş olan değişik Türk aslı boylarına işaret etmektedir. Nitekim, Avar, Peçenek, Oğuz, Kuman ve diğer Türk boylarının Balkanlar'da değişik izlerine rastlamak mümkündür. Osmanlı öncesi döneme ait kitabe ve heykel gibi kalıntıların dışında, Makedonya'nın "Kumanova" kentinin adından da anlaşıldığı gibi, eski Türk boylarına ait bazı adlar günümüzde de kullanılmaktadır.¹ Diğer taraftan, yapılan bazı araştırmalar, Bosna ve Karadağ'ın bazı bölgelerinde Avarlara ait uzun süreli yerleşim alanlarının mevcut olduğunu göstermiştir.² Nada Klaiç, Slavların ilk politik

1 Bu konuda daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Muzaffer Tufan, "Balkanlar'da Bin Yıllık Türk Kültürü", (Tarih Boyunca Balkanlar'dan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri'nde sunulan tebliğ, 29-31 Mayıs 1995; İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Araştırma Merkezi, 1996).

2 Noel Malcolm, *Bosna'nın Kısa Tarihi*, çev. Aşkın Karadağlı (İstanbul: Om Yayınevi, 1999), s. 36.

(devlet) örgütlenmelerinde, önemli Avar unsurlarının yer aldığını savunmakta ve Avarlar'ın Bosna topraklarında yaklaşık 200 yıl sürmüş olan yönetiminden söz etmektedir.³ Klaiç ve diğer bazı tarihçiler, ilk Slav yöneticilerine ait “Ban” ve “Jupan” gibi unvanların, kelime olarak Avarlara ait olduğunu ve “zengin”/ “mülk sahibi” anlamlarına geldiğini de ileri sürülmektedir.⁴ Bunlar, Balkanlar'daki Türklerin, Slavlar kadar eski olduklarını gösteren kanıtlardan yalnız birkaçıdır.

Osmanlı Devleti Türklerin Balkanlar'la hem en kalıcı ilişkilerini geliştirmiş, hem de bölge tarihi açısından etkileyici sonuçlara neden olmuştur. 1352 yılında Gelibolu'nun yakınlarındaki Çimpi Kalesi'nin ele geçirilmesiyle Osmanlılar Balkanlar'a ilk adımını atmış, bunu ise Orta Avrupa'ya doğru yaklaşık 350 yıl süren ilerleme izlemiştir.

14. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa'da Osmanlı'nın ancak Viyana önlerinde durdurulabileceğini tahayyül edenler neredeyse hiç yoktu. Osmanlı'nın Balkanlar'daki ilerleyişi, bazen birleşik yerli kuvvetlerin direnişi ile karşılaşmış, ancak Osmanlı ordusu durdurulamamıştır. Balkan devletlerindeki toplumsal ve ekonomik parçalanmışlık ve aralarındaki rekabet, üç istikamet üzerinden giden Avrupa'nın içlerine doğru Osmanlı ilerleyişini önemli ölçüde kolaylaştırmıştır.⁵ 14. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da sahip olduğu topraklar, Asya'da olanlardan çok daha fazlaydı.⁶

İkinci Viyana Kuşatması'ndaki bozgun, Osmanlı gücünün sona ermesinin başlangıcı olmuştur. 1683 yılında başlayan ve Avusturya, Polonya ile Venedik Cumhuriyeti ordularının ittifakı karşısında başarısızlıkla sonuçlanan İkinci Viyana Kuşatması'nın ardından, Osmanlılar Avrupa'da fethettikleri bazı bölgeleri kaybetmeye ve güneydoğuya doğru çekilmeye başlamıştır. Dahası, Osmanlı gücünün yenilebilir ve dağılabilir olduğu görülmüş, bu ise Balkan halklarının ulusçu örgütlenmesini teşvik edici bir rol oynamıştır.⁷ Orta Avrupa içlerinden ve Balkanlar'dan geri çekilme süreci yaklaşık 210 yıl boyunca devam etmiştir. 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Kongresi'nde alınan kararlar, Osmanlı'nın Balkanlar'daki hâkimiyetini önemli ölçüde kaybetmesine neden olmuştur. 1912 yılından sonra ise Osmanlı, Balkanlar'ı tamamen kaybetmiştir.

3 Nada Klaiç, “Srednjovekovna Bosna: Politicki Položaj Bosanskih Vladara do Tvrtkove Krunidbe (1377. g.)”, *Savremeno Bosansko Društvo-Hrestomatija*, ed. Jusuf Ziga içinde (Saraybosna: Bosanski Kulturni Centar, 2000): ss. 60-63.

4 Nada Klaiç, “Srednjovekovna Bosna...”, s. 63; Dubravko Lovrenovic, “Od Slavenskog Naseljavanja do Bana Kulina (VII-XII St.)”, *Bosna i Hercegovina od Najstarijih Vremena do Kraja Drugog Svjetskog Rata*, Safet Halilovic içinde (Saraybosna: Bosanski Kulturni Centar, 1998), s. 47.

5 Halil Inalcık, “Osmanlı Tarihine Toplu Bakış”, *Osmanlı*, Cilt 1, Gülen Eren içinde (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999): s. 67.

6 Raphaela Lewis, *Osmanlı'da Gündelik Yaşam*, çev. Adile Runa Orhunsoy (Ankara: Alter Yayıncılık, 2009), s. 8.

7 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yılı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), s. 60.

III. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a Getirdikleri

Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına giren Balkanlar kentlerin geliştiği, yaşam koşullarının düzeldiği, toplumsal düzen ve toplumsal hayatta büyük değişimin yaşandığı bir sürece girilmiştir. Su şebekeleri oluşturulmuş; çeşmeler, hamamlar, kütüphaneler açılmış; yollar, köprüler binalar inşa edilmiş; zanaatçılık ve ticaret gelişmiş; kültürel kalkınma yaşanmıştır. Osmanlılar İslam kültürüne dayalı yeni bir medeniyeti de beraberinde getirmiştir. Bir taraftan Osmanlılar önemli bir Müslüman kitlesi olarak Balkanlar'ı yurt edinmiş, diğer taraftan bölgede İslam'ın benimsenmesi sonucunda, Balkan nüfusunun önemli bir kısmı Müslümanlardan oluşmuştur.

Tımar sisteminin uygulanmasıyla, yerli beylerin köylüler üzerindeki baskıları azalmış, yöre halkına ise daha geniş hak ve özgürlükler tanınmıştır. Osmanlıdan önceki dönemde feodal arazilerde monoton bir şekilde yaşam sürdüren köylüler, Osmanlı düzeninde kendi evine, küçük bir sebze bahçesine ve üzüm bağına sahip olabilmıştır. Büyük toprak sahiplerinin ve manastırların kontrol ettiği toprakların bir kısmının yoksullara dağıtılmış olması yüzünden, Osmanlıları kurtarıcı olarak algılayanlar da olmuştur.⁸ Bunun dışında, Osmanlı angarya hizmetinin de önemli ölçüde azalmasını sağlamış, çıkartılan kanunlarla Hıristiyan köylülerin sömürülmesinin önüne geçilmiştir.⁹ Köylülerin refah durumundaki bu iyileşmeyi doğrulayan önemli bir olgu, 15. ve 16. yüzyılda fethedilmemiş bölgelerden birçok köylünün Osmanlı hakimiyetindeki topraklara göç etmiş olmasıdır.¹⁰

Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren iki temel husus savaşta kullanılabilecek insan gücü ve bunlara ödenecek olan para olduğu için, fethettiği Hıristiyan devletlerdeki yönetime, toplum yapısına ve ayinlere genellikle müdahale etmemiştir. Sultanların Balkanlar'ın gayrimüslimlerini İslama dönüştürme veya Türk olmayanları Türkleştirme gibi bir politikaları yoktu.¹¹ Örneğin, Fatih Sultan Mehmed yayımladığı bir fermanda, Bosna'daki Hıristiyanlara tam bir hürriyet ortamını garanti etmiştir. Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren iki temel husus savaşta kullanılabilecek insan gücü ve bunlara ödenecek olan para olduğu için, fethettiği Hıristiyan devletlerdeki yönetime, toplum yapısına ve ayinlere genellikle müdahale etmemiştir. Sultanların Balkanlar'ın gayrimüslimlerini İslam'a dönüştürme veya Türk olmayanları Türkleştirme gibi bir politikaları yoktu.¹²

8 Raphaella Lewis, *Osmanlı'da Gündelik Yaşam...*, s. 8.

9 L.S. Stavrianos, "Antecedents to the Balkan Revolutions of the Nineteenth Century", *The Journal of Modern History*, cilt 29, sayı 4 (Aralık, 1957): s. 341.

10 Noel Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, çev. Özden Arıkan (İstanbul: Sabah Kitapları, 1999), ss. 132-133.

11 Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Marian Kent içinde, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999): s. 23; Vladimir Velebit, "Kosovo: A Case of Ethnic Change of Population", *East European Quarterly*, cilt 33, sayı 2, (Yaz 1999).

12 Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu"..., s. 23.

Ayrıca sultan yetkilerini kullanırken sadece şeriatı değil, boyun eğdirdiği halkların örf ve adetlerini de dikkate alıyordu.¹³ Osmanlılar yerel nüfusun dinsel yapısına çok fazla müdahale etmedikleri gibi, Hristiyan kiliselerin yerle bir edilmesi arzusundan da uzaktılar. Hristiyanların kutsal yerlerine el koyulması istisnai olarak, zor kullanılarak geçirilen kentlerde uygulanan bir ceza biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴ Osmanlı'nın yerel nüfusun dinsel yapısına pek fazla müdahale etmediğini gösteren önemli bir husus, Osmanlı yönetimi altında Balkanlar'ın birçok yerinde, özellikle Bulgaristan ve Sırbistan'da çok sayıda yeni kiliselerin ve manastırların inşasına izin verilmiş olmasıdır.¹⁵

17. yüzyılın sonlarına doğru bazı sipahiler tımarlarını özel mülk olarak satmaya kalkışınca köylülerin durumu kötüleşmeye başlamıştır. Aynı dönemde devlet askeri seferlerinin artan maliyetlerini karşılamak için topladığı vergileri artırınca, sırf artan vergileri veya baskıcı görevlileri protesto eden bazı isyanlar yaşanmıştır. Ne var ki Balkan ülkelerinin tarihçileri genel olarak bu tür eylemleri “yürütülen ulusal kurtuluş mücadelesi” olarak yansıtmışlardır.¹⁶ Osmanlı tarihinin çarpıtılarak okutuluyor olması, Balkan ülkelerinin tarih kitaplarında görünen ortak bir sorundur. Tarih, adil ve dengeli bir toplum oluşturmayı temel hedefleri arasında yerleştirmiş olan Osmanlı Devleti'nin, geniş bir coğrafyada asırlar boyunca barışı sağlamayı başardığına şahit olmuştur.

IV. Osmanlı Sonrası Dönemde Balkan Türklerinin Durumu

185

Osmanlı Devleti'nin bölgeden geri çekilme sürecinde ve sonrasında, Balkanlar'da kalan Türklere ve diğer Müslümanlara sistematik mezalim uygulanmıştır. Her şeyden evvel, Osmanlı hakimiyetinin kaybedildiği ve Osmanlı ordusunun geri çekildiği bölgelerden, Müslüman ahalide göç etmek zorunda kalmıştır. Zira Hristiyan güçleri, gönüllü göç etmeye yanaşmayanları ya zorla göç ettiriyor, ya öldürüyor, ya da zorla Katolikleştiriyordu.

1821 yılındaki Yunan ayaklanması, Balkanlar'daki Türk ve Müslümanların sistematik olarak etnik temizliğe tabii tutulması ve sürülmesi olaylarının ilki olarak kabul edilmektedir. Bu ayaklanma çerçevesinde gerçekleşen Tripoliçe katliamı ise, Türklerin tarihteki en büyük dramlarından birisidir. Mora Yarımadası'ndaki en büyük kentlerden biri olan Tripoliçe kentindeki korkunç olaylar, daha önce başka yerlerde görülen Yunan mezalimini gölgede bırakmıştır.¹⁷

13 Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I: Osmanlı Devleti'nin Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, çev. Server Tanilli (İstanbul: Adam Yayınları, 1999), s. 170.

14 Géza Dávid, “Osmanlı Avrupası'nda Yönetim”, *Kanuni ve Çağı: Yeniçağda Osmanlı Dünyası*, Metin Kunt ve Christine Woodhead içinde, çev. Sermet Yalçın (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002): ss. 75-76.

15 Géza Dávid, “Osmanlı Avrupası'nda...”, s. 76.

16 Noel Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak...*, s. 153.

17 Erhan Türbedar, “Tripoliçe”, *Yeni Dönem*, sayı 406 (6 Aralık 2007), s. 9.

Yunanların Tripoliçe’de yaptıkları ise, daha sonraki yıllarda Osmanlı’ya karşı isyan eden diğer Balkanlı milletlere bir model teşkil etmiştir. Neticede, aynı yöntemlere başvurulurken, Türkler uğradıkları katliamlar ve sürgünlerle önemli ölçüde Balkanlar’dan sökülüp atılmıştır. Birkaç tarihçi hariç, Batı dünyasından hiç kimse bunun hesabını sorma ihtiyacı duymamıştır. Balkanlar’ı gezen Avusturyalı jeolog Ami Boue’in 1854’te yazdığı gibi, Batılı insanlar, Balkanlar’daki bütün Müslümanların Asya’ya sürülmesi gerektiği fikrini desteklemişlerdir. 1877 yılında dönemin İngiltere başbakanının baş rakibi William Gladstone’nin “umarım bütün Türkler Balkanlar’dan temizlenir” şeklindeki açıklaması da, Batılı ülkelerin Balkan Türklerinin kıyımına ilişkin pasifliğini yeterince açıklamaktadır.¹⁸

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi’nin ardından zirveye ulaşan Rumeli’den Anadolu’ya doğru Müslümanların göçleri, Balkan Savaşları’nın ardından da geri dönüşü olmayan bir şekilde devam etmiştir. Balkan Savaşları’nda bölgede yaşayan Türkler ve diğer akraba topluluklar üzerinde gerçekleşen mezalim ise, insanlık tarihinin en karanlık sayfalarından birini oluşturmaktadır. Kadın, çocuk, ihtiyar demeden, Müslümanlar katledilmiş, işkencelere uğramış, zoruna Hıristiyanlaştırılmış ve göçe zorlanmıştır. Sırbistan’daki sosyalist hareketin önde gelen isimlerinden Dimitriye Tusoviç, 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları’nda öldürülen Müslümanlar hakkında şunları yazmıştır: “Her tarafta öldürülen sivillerin kan ırmaklarını görmek mümkündü. Kosova, Arnavutluk, Makedonya ve Trakya’daki masum çocuklar, kadınlar, sıradan insanlar öldürüldü. Onların tek suçu, tanrıya farklı bir şekilde dua etmiş ve farklı dilde konuşmuş olmalarıdır.”¹⁹

Justin McCarthy’nin verilerine göre, Balkan Savaşları öncesinde, Arnavutluk hariç Osmanlı’nın Avrupa’daki bölümlerinden alınan topraklarda, 2.315.293 Müslüman yaşamaktaydı. Balkan Savaşları sonrasında bu rakam yüzde 62 oranında eksilerek, 1.445.179’e inmiştir. Bu süreçte 632.408 Müslüman ölmüş, 812.771’i ise Anadolu’ya göç etmiştir.²⁰

Tarihçi Stefanos Yerasimos’a göre, Osmanlı’nın gerilemesi ve Balkanlar’da yeni ulus devletlerin kurulması, kaybedilmiş toprakların geri alınması olarak algılanmış ve Birinci Dünya Savaşı’na son veren Paris Konferansı’na kadar amaç Türkleri Avrupa’dan atmak olmuştur.²¹

18 Mujeeb R. Khan, “The ‘Other’ in the Balkans: Historical Constructions of Serbs and ‘Turks’”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, cilt 16, sayı 1, (Ocak 1996).

19 Safet Bandzovic, *İseljavanje Bosnaka u Tursku* (Saraybosna: Institut za Istrazivanje Zlocina Protiv Covjecnosti i Medjunarodnog Prava, 2006), s. 224.

20 Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi, 1821-1922*, çev. Bilge Umar (İstanbul: İnkılap Yayınları, 1998), ss. 191-192.

21 Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*, çev. Şirin Tekeli (İstanbul: İletişim, 2000), s. 14.

Osmanlı sonrası dönemde de Balkanlar'daki Hristiyan devletleri içinde kalan Türkler ve diğer Müslümanlar zor dönemler yaşamıştır. Osmanlı sonrası dönemde Balkanlar'da yaşanan krallık ve komünizm dönemlerinde genel olarak Türkler ile Müslümanlara hep şüpheli bir gözle bakılmış, kendilerine yabancı muamelesi yapılmıştır.²² Ayrıca, dönemden döneme ve ülkeden ülkeye değişen dozlarda, mezalimin değişik boyutları varlığını hep sürdürmüştür. Türk ve Müslümanlar öldürülmeye devam edilmiş, sebepsiz tutuklanmış, göçe zorlanmış ve Bulgaristan ile Batı Trakya örneklerinde ağırlıklı olarak görülen asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Örneğin, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) istihbarat teşkilatının başında bulunan Sırp asıllı Aleksandar Rankoviç ülkedeki Müslümanları göç ettirmeye yönelik politikalar izlemiş, bunun sonucunda sadece 1952-1967 yılları arasında YSFC'den Türkiye'ye 175.392 Türk, Arnavut, Boşnak ve diğer Müslümanlar göç etmiştir.²³ Diğer taraftan, sadece 1984-1989 yılları arasında zorunlu asimilasyona direnen Bulgaristanlı Türklerden yüzlercesi öldürülmüş, yüzlercesi çalışma kamplarına gönderilmiş, 1989 yılında ise 300 bin üzerinde Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye sürülmüştür. 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna savaşında Boşnaklar üzerinde işlenen katliamlar ve soykırım ise, 20. yüzyılın sonlarında da Balkanlar'daki Müslümanların öldürülmesinden vazgeçilmediğini göstermiştir.

Türk ve diğer akraba topluluklara yönelik izlenen bu yöndeki politikalar, Balkanlar'ın etnik ve dini haritasını kökten değiştirmiştir. Resmi rakamlara göre günümüzde Balkanlar'daki Müslümanların toplam sayısı yaklaşık 8 milyon 250 bin civarındadır. Bu rakam, bölgenin toplam nüfusunun yüzde 12'sine karşılık gelmektedir. Oysa, Osmanlı nüfusu ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapan Kemal Karpat'a göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında Müslümanların Balkanlar'daki nüfusa oranı yüzde 43'lere varmıştı.²⁴ Bu fark, başlı başına, Balkanlar'daki Türk ve Müslüman varlığının yok edilmesinin incelenmesini gerektirmektedir.

V. Balkan Türklerinin Günümüzdeki Durumu

Yaklaşık 20 yıl önce kapalı birer topluma sahip olan Bulgaristan ve Romanya, günümüzde Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler olarak demokrasi ve özgürlüklerin mevcut olduğu açık birer topluma dönüşmüşlerdir. Diğer taraftan, günümüzde tüm Batı Balkan ülkelerinde, Avrupa ve Atlantik kurumları ile bütünleşmeyi hedefleyen ve demokratik yollardan seçilen yönetimler iktidarda bulunmaktadır. AB'ye üyelik perspektifi sayesinde, uzun süren savaşlar döneminin ardından, Batı

22 Hugh Poulton, "Islam, Ethnicity and State in the Contemporary Balkans", *Muslim Identity and the Balkan State*, Hugh Poulton ve Suha Taji-Farouki içinde (Londra: Hurst & Company, 1997): s. 25.

23 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makus Talihi Göç* (İstanbul: Kum Saati, 2001), s. 328.

24 Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", *BAL-TAM Türklük Bilgisi* 3, (Eylül 2005): s. 42.

Balkanlar kanunların işlediği, demokrasi anlayışının kökleştiği, insan haklarının garanti edildiği ve piyasa ekonomisinin geçerli olduğu istikrarlı bir bölgeye dönüşme sürecine girmiştir.

Balkan ülkelerinin dış siyasetlerindeki bu değişimler, iç politikalarına da olumlu yansımaktadır. Bu çerçevede, neredeyse bütün Balkan ülkelerindeki azınlıkların yasal ve siyasi statülerinde önemli düzeltmeler yapılmıştır. Bu tür gelişmelerin Balkanlar'daki Türklerin de günlük yaşantısına yansımaları olumlu olmakla birlikte, ülkeden ülkeye değişen uygulamalar ve bazı sorunlar hâlâ varlığını sürdürmektedir. Nitekim Romanya Türkleri hariç, Balkanlar'ın diğer ülkelerinde yaşayan Türk ve akraba toplulukların sıkıntıları zaman zaman gündeme gelmektedir.

A. Bulgaristan Türkleri

En çok Türk'ün yaşadığı Balkan ülkesi Bulgaristan'dır. 2001 yılında gerçekleşen nüfus sayımının resmi rakamlarına göre, Bulgaristan'daki Türklerin sayısı 746 bin 700, Müslüman dinine mensup olanların sayısı ise 967 bindir.²⁵ Bulgaristanlı Türklerin durumu, 1980'li ve 1990'lı yıllarda içinde buldukları şartlarla karşılaştırılmayacak ölçüde iyiye gitmektedir. Bulgaristanlı Türkler 1990'lı yılların başlarına kadar siyasi hayatın neredeyse tamamen dışında kalmıştı. Bugün ise, üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH), Bulgaristan siyasetinde kilit parti olma özelliğini taşımaktadır. 1 Haziran 2009 tarihi itibarıyla Bulgaristan Meclisi'nde 34 milletvekili ile Türkleri temsil eden HÖH, mevcut hükümetin ortağıydı.

Bulgaristan'ın AB'ye üyelik sürecinde gerçekleştirdiği demokratikleşme girişimlerinin, Bulgaristan Türklerine de olumlu yansımaları olmasına rağmen, bazı sıkıntılar hâlâ devam etmektedir. Özellikle, Bulgaristan'da 2005'teki meclis seçimlerinde sahneye çıkan, Türk ve diğer azınlıkların düşmanı, ırkçı ve aşırı milliyetçi Ataka ittifakının söylevleri endişe vericidir. Volen Siderov'un liderliği altındaki Ataka, gerek kendi televizyon kanalı "Skat", gerek yazılı basın organlarıyla, mitingler ve protestolarla Bulgaristan'da başta Türkler olmak üzere diğer azınlıkları sindirme politikası yürütmektedir. Ataka sık sık ülkedeki Türkçe yayınların durdurulmasını talep etmekte ve Türk isimlerinin ve bir siyasi parti olarak HÖH'ün yasaklanması gerektiğini savunmaktadır. Dahası, Ataka, camilerdeki ezan sesini susturmak için de çaba sarf etmektedir.

25 Balkan ülkelerinde genel olarak nüfus sayımı sonuçlarının tümüne, yönetimin siyasi amaçlı hilesi gözüyle bakıldığı için, sunulan rakamlara tam anlamıyla hiçbir zaman güvenilmemiştir.

2005 yılında yapılan bir çalışmada, Bulgar gençlerinin bir kısmında, azınlıklara karşı olumsuz duyguların beslendiğine dikkat çekilmektedir.²⁶ Aynı çalışmada, bir kamuoyu yoklamasından yola çıkılarak Bulgaristan'daki anketlilerin 62'sinin Bulgaristanlı Türkleri "dini fanatikler" olarak algıladığı belirtilmektedir. 2009 yılına ait Avrupa Parlamentosu seçimlerine yönelik kampanyalarda ise, Ataka dışındaki diğer bazı sağ partilerin de Türklere yönelik tutumlarını sertleştirdiği gözden kaçmamıştır.

2006-2009 dönemi içinde Bulgaristan'daki camilere ve Müslümanların diğer yapılarına yönelik 100'ün üzerinde saldırı düzenlenmiştir.²⁷ Mayıs 2009'da Bulgaristan Başmüftülüğü tarafından yayımlanan bir bildiriye, bazı devlet kurumları ve siyasal örgütlerin ülkedeki Müslümanlara karşı ırkçı bir yaklaşım içinde oldukları uyarısı yapılmaktadır.²⁸

Son zamanlarda yaşanan bu yöndeki olumsuz gelişmelere rağmen, günümüzde Bulgaristanlı Türklerin esas sorununun daha çok ekonomik nitelikte olduğu söylenebilir. Çok büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşayan Bulgaristan Türklerinin içinde buldukları sosyal, ekonomik ve kültürel şartlar, halen Bulgarların bir hayli gerisindedir. 2003 yılında yayımlanan bir raporda, her beş Bulgaristanlı Türkten ikisinin yoksulluk sınırı içinde yaşadığı belirtilmiştir.²⁹ Kaderleri, kültürleri ve inançları Türklerinkiyle bütünleşmiş olan Pomaklar ise, yoksulluğa daha derin bir şekilde gömülmüşlerdir. Rodop Dağları'nda yoğunlukta yaşayan ve sayılarının 200 bin civarında olduğu tahmin edilen Pomaklar, Bulgar yetkililerce bir etnik azınlık olarak tanınmamakta ve dini azınlık muamelesi görmektedir. Pomakların yoğunlukta yaşadığı bölgeler yeterince kalkındırılmış değil ve işsizlik oranları ortalamadan çok üzerindedir.³⁰ Bütün bunların yanında, değişik ayrımcılık uygulamaları ve engellerle, Pomaklara yönelik dolaysız asimilasyon politikalarının sessiz bir şekilde devam ettiği söylenebilir.

B. Batı Trakya Türkleri

Bulgaristan'dan sonra, Türklerin yoğun yaşadığı ikinci Balkan ülkesi Yunanistan'dır. Yunanistan'ın kuzeydoğusunda yer alan Batı Trakya'da yaşayan Türklerin sayısının 150 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yunanistan yetkilileri Batı Trakya Türklerini kültürel bir zenginlik olarak görmektense, uzun süre potansiyel bir tehdit ve tehlike olarak değerlendirmiştir. 1990'ların başlarına

26 Albena Shkodrova, "Komentar: Bugarska Omladina i Dalje u Kanzama Nacionalizma", *IWPR*, (11 Mayıs 2005), <http://www.iwpr.net>.

27 Anna Mudeva, "Cracks Show in Bulgaria's Muslim Ethnic Model", *Reuters*, (1 Haziran 2009).

28 "Bulgaristan'da Müslümanlar'a Karşı Tavrı Değiştirdi", *Anadolu Ajansı*, (28 Mayıs 2009).

29 EBRD, "Strategy for Bulgaria" (Ekim 2003), www.ebrd.com.

30 Carolina Ramos, "Bulgaria: Raw Deal for the Pomaks", *IWPR* (11 Mayıs 2005), <http://www.iwpr.net>.

kadar, Yunanistan'ın Batı Trakya politikasında önemli bir değişim olmamıştır. Bu tarihten sonra ise, Yunan yetkilileri Batı Trakya'daki Türklere yönelik baskıcı politikalarını hafifletmeye başlamıştır. Her şeyden önce, yaklaşık 40 bin Türk'ün yıllarca dolaşım hakkından mahrum kaldığı “Yasak Bölge” uygulamasının sona erdirilmesi; Batı Trakya'daki Türklerin sayısının azaltılması maksadıyla, Türklerin Yunan vatandaşlığından atılmasını sağlayan Yunanistan vatandaşlık yasasının “19. madde”sinin kaldırılması; Türkleri fakirleştirme amacı güden ekonomik baskıların hafifletilmesi ve Yunan üniversitelerinde azınlıklara sabit bir giriş kontenjanının sağlanmış olması, en önemli gelişmeler arasında sayılabilir.³¹

Bu yöndeki olumlu gelişmelere rağmen, Batı Trakyalı Türkler değişik sıkıntılarla karşı karşıya kalmaya devam etmektedir. Günümüzde Batı Trakya'daki temel sorunlar, “Türk” adının kullanılmıyor olması sorunu, müftülük sorunu, eğitim sorunu, siyasal haklara ilişkin sorunlar, yurttaşlık ve adil yargılanma hakkına ilişkin sorunlar ve ekonomik alandaki sorunlar şeklinde sıralanabilir.³² Son zamanlarda Yunanistan'ın Türk azınlığına danışmadan Vakıf idare yöneticilerini tayin etmiş olması ve yine Türk azınlığına danışmadan devlet memuru statüsünde görev yapacak 240 imamı atamış olması, Batı Trakya Türk toplumuna ilave rahatsızlık vermektedir.³³

Yunanistan Türklerin dini kimliklerini tanımakta, ancak etnik kimliklerini “Türk azınlık yoktur, Müslüman Yunanlılar vardır” söylemiyle reddetmektedir. Bu yüzden, “Türk” ve “Türkçe” terimlerinin kullanılmasına ciddi kısıtlamalar getirilmektedir. Yunanistan din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin hakların kullanımında da ciddi sorunlar çıkarmaktadır. Yunanlı yetkililer, Türklerin seçtiği dini liderleri tanımıyor ve yerine kendi işine gelen bazı azınlık mensuplarını getirip, Müslümanları kontrolü altında tutmayı amaçlıyor. Batı Trakyalı Türklerin “anayasası” sayılan 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması gereğince, Türk azınlığının eğitiminin önemli ölçüde özerk bir statüye sahip olması gerekmektedir. Uygulamada ise Türk öğrenciler gerçek bir eğitimden mahrum bırakılıyor, değişik idari ve bürokratik engellerle eğitim imkânları kısıtlanıyor. Türklerin siyasal örgütlenme hakkı da değişik ihlallere uğruyor. Yunanistan vatandaşlık yasasının iptal edilen 19. maddesinden dolayı vatandaşlıklarını kaybedenlerin büyük bir kısmının haklarının geri verilmemiş olması ve yargı hakkı konusunda Türklere yönelik haksız uygulamaların durdurulmamış olması,

31 1990 sonrası Yunanistan'ın Batı Trakya'ya yönelik politika değişimi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ali Chousein, “Continuities and Changes in the Minority Policy of Greece: The Case of Western Thrace” (Mastr Tezi, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2005).

32 Erhan Türbedar, “Batı Trakya Türk'ü Dertli” (22 Eylül 2006), www.asam.org.tr; Gay McDougall, “Promotion and Protection of all Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including the Right to Development-Mission to Greece”, United Nations General Assembly, 18 Şubat 2009, A/HRC/10/11/Add.3; U.S. Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 2008 Human Rights Report: Greece, (25 Şubat 2009).

33 “Yunan Hükümetinden Cami ve İmam Karşıtı Tavrı”, TRT, (13 Nisan 2009).

Batı Trakya Türklerinin temel şikayetleri arasında yer almaktadır. Bunların dışında, Yunan yönetimi Batı Trakyalı Türklerin kültürlerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan Osmanlı mimari eserlerine ilgisiz kalmaya devam ediyor. Batı Trakya'daki Türk vakıfları ise gerçek anlamda özerk bir statüden mahrum bırakılıyor.

Batı Trakya AB'nin ekonomik açıdan en geri kalmış bölgeleri arasında yer almaktadır. Yunanistan Milli İstatistik Kurumu'nun 2005 verilerine göre, "Doğu Makedonya ve Batı Trakya" olarak sınıflandırılan bölgede kişi başına düşen GSYİH, ülke genelindeki ortalama kişi başına düşen GSYİH'nin yüzde 65,2'si kadar olmuştur.³⁴ Batı Trakya Türklerinin yaklaşık yüzde 80'inin kırsal kesimde yaşadığı ve tarımcılık ile hayvancılıktan geçindiği gerçeğinden hareketle, Türklerin kişi başına düşen gelirinin, bölge ortalamasından oldukça daha düşük olduğunu tahmin etmek zor değildir. Nitekim 2006 yılında, Doğu Makedonya ve Batı Trakya'da üretilen gayri safi katma değer sadece yüzde 8,5'i, tarım, ormancılık, madencilik, balıkçılık gibi ekonomik faaliyetleri içeren birincil sektöre ait olmuştur.³⁵

Batı Trakya'daki Türk ailelerinden yüzde 50'si tütüncülükle geçimini sağlamaktadır. AB'nin 2009 yılından itibaren tütüne prim ödemelerini azaltmaya başlayacağını ve 2013'ten sonra tütün primini tamamen kesebileceğini duyurmuş olması, tütüncülükle uğraşan, başka geçim kaynağı olmayan ve diğer işlere kısa vadede geçemeyecek durumda olan Batı Trakya Türk ailelerinin ekonomik sorunlarını ciddi boyutlara tırmandırıyor.

Batı Trakya'daki düşük kalkınmışlık seviyesine rağmen, Türklerin yoğunlukta yaşadığı bölgelerin AB fonlarından yararlanma düzeyi yetersiz seviyelerde kalmaktadır. AB tarafından finans edilen bir çalışmanın raporunda, Batı Trakya'ya ilişkin AB fonlarının en büyük kısmının, Yunanların yaşadığı güney bölgelere verildiğine dikkat çekilmektedir.³⁶

C. Kosova ve Makedonya Türkleri

Kosova ve Makedonya Türkleri hakkında ilk hatırlatılması gereken husus, YSFC'nin 1990'ların başlarındaki dağılmasına kadar, aynı ülkenin çatısı altında yaşadıkları ve ortak kaderi paylaştıklarıdır. Her şeyden önce, eğitim, kamu hizmetleri, medya araçları ve buna benzer unsurlar, zaman zaman Kosova ve

34 Bank of Greece, *Bulletin of Regional Conjunctural Indicators for Macedonia-Thrace*, no. 58, (November 2008), ss. x-xii.

35 Bank of Greece, *Bulletin of Regional Conjunctural Indicators...*, s. 10.

36 Anna Triandafyllidou ve Dia Anagnostou, "Yunanistan'ın Batı Trakya Müslümanları: Bölgesel Kalkınma Stratejileriyle İlgili Tavsiyeler," (Hellenic Foundation for European and Foreign Policy, 2007), s. 5.

Makedonya'daki Türklerin ve diğer Müslümanların kültürünün aleyhine kullanılmıştır. Uygulanan bilinçli politikalarla Türklerin göçünün teşvik edildiği dönemler de olmuştur. Oldukça daha rahat olarak görünen dönemlerde ise, baskın topluluğun dilini ve yaşam tarzını paylaşanları bazı ekonomik ayrıcalıklar ile ödüllendirmek gibi araçlarla, dolaylı asimilasyon yöntemleri de uygulanmıştır.

YSFC'nin dağılmasıyla birlikte, Kosova ve Makedonya Türkleri birbirinden ayrı çizgiler üzerinde hareket etmeye başladıysalar da, kaderleri aynı kalmaya devam etmiştir. Çünkü, benzer fırsatlar ve benzer sorunlar karşılarında duruyordu. 1990 sonrası dönemde Kosova ve Makedonya Türkleri kendi siyasi partilerini kurabilme fırsatını yakalayabilmişti. Bu, karşılarına çıkan en önemli fırsatlarından biriydi. Ancak, Türk kimliğini ve kültürünü yaşatma alanında, 1990'lı yıllar boyunca hem Kosova, hem de Makedonya Türkleri ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Kosova'da 1999'da yaşanan savaş ve Makedonya'da 2001'de yaşanan etnik çatışmalar ise, oralarda yaşayan Türklerin sıkıntılarına yeni boyutlar getirmiştir.

1. Kosova Türklerinin Mevcut Durumu

1999'da Kosova'da yaşanan savaşın ardından başlayan yeni dönemde, sayıları 50 bin civarında olduğu tahmin edilen Kosovalı Türklerin sorunları daha ciddi niteliklere bürünmüştür. Örneğin, halk içinden bazı aşırı milliyetçi Arnavutlar Türk dilinin kullanılmasını yasaklamaya çalışmıştır. Bunun dışında işten sebepsiz uzaklaştırılma hadiseleri de yaşanmıştır. Bir başka ifadeyle, 1999 sonrası dönemde Kosova Türkleri üzerinde baskı uygulamaları artmıştır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti üst düzey yetkililerinin Kosova'ya gerçekleştirdikleri ziyaretler, Kosova'daki Türklerin daha rahat nefes almalarını sağlamıştır. Kuşkusuz, Türk askerlerinin NATO'nun Kosova misyonu bünyesinde göreve başlamış olmalarının da buna büyük bir katkısı olmuştur. 1999'daki savaşın sonrasında oluşan otorite boşluğunun ortadan kalmasıyla birlikte, Kosova Türklerinin günlük yaşamlarında yoğun biçimde hissettikleri baskılar azalmaya başlamıştır.³⁷ Ancak, Türk dilinin Kosova çapında resmi kullanımı konusunda sıkıntılar devam ediyordu.

a. Kosova'da Türkçenin Statüsü

Kosova'da Türkçeye ilişkin krizinin arka planı oldukça daha geçmişlere uzanmaktadır. şöyle ki, 1974 tarihli Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi Anayasası,

37 Daha fazla bilgi için bkz. Erhan Türbedar, "Tarihte Değişen Siyasi ve Sosyal Dengeler İçinde Kosova Türkleri", *Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı*, Erhan Türbedar içinde (Ankara: ASAM Yayınları, 2003).

Türklerin yaşadıkları yerlerde, Arnavutça ve Sırpça dışında Türkçeye de resmi dil statüsü tanımıştır.³⁸ Ne var ki, Türk diline anayasal düzeyde diğer dillerle hak eşitliği tanıyan bu anayasa, 1989 yılında Sırp lider Slobodan Miloşeviç tarafından tek taraflı olarak iptal edilmiştir. Haziran 1999'da Kosova'da göreve başlayan Birleşmiş Milletler Geçici Misyonu UNMIK, Miloşeviç'in iptal ettiği 1974 anayasasını geri getirdi. Ancak, Türklere haksızlık yapılarak, Türkçe dilinin statüsü üzerine hükümler uygulanmadı. Hem bazı Kosovalı Arnavut politikacılar, hem de UNMIK yetkilileri, Türkçe'nin eski resmi dil statüsüne kavuşturulmasına uzun süre ayak diretmiştir. Kosova için bağımsızlık öneren Birleşmiş Milletler Kosova Özel Temsilcisi Marti Ahtisaari'nin raporunun Şubat 2007 tarihli birinci sürümünde de Türkçenin kullanımı ile ilgili ifadeler muğlak bırakılmıştır. Bu konuda yapılan itirazlar ve diplomatik girişimler neticesinde, Ahtisaari raporunun 26 Mart 2007 tarihli ikinci sürümünde, belediye düzeyinde "resmi dil" veya "kullanımda resmi dil" statüsüne sahip olabileceği belirtilmiştir.³⁹ Bu yöndeki düzenleme, 15 Haziran 2008'de yürürlüğe giren Kosova Anayasası'nda da ifadesini bulmuştur.⁴⁰

1 Mart 2007'de Kosova Resmi Gazetesi'nde yayımlanan 02/L-37 numaralı Dillerin Kullanım Yasası, Türkçenin kullanımıyla ilgili Kosova Anayasası'ndaki ifadeye açıklık getirmektedir. Söz konusu yasanın 2/3 maddesine göre, anadili resmi dil olmayan bir topluluğun yaşamakta olduğu belediyelerde, bu topluluğun o belediyedeki nüfusun en az yüzde 5'ini oluşturması durumunda, söz konusu topluluk dili o belediye içinde resmi dil statüsüne sahip olur. Aynı maddede, bu yöndeki genel düzenleme dikkate alınmadan, istisnai olarak, Kosova'nın Prizren belediyesinde Türkçe dilinin, resmi dil statüsüne sahip olduğu belirtilmektedir.⁴¹

Dillerin Kullanım Yasası'ndan hareketle birçok Kosova belediyesi Türkçenin kullanımda resmi dil olması üzerine yasalar çıkarmıştır. Neticede, Türkçenin statüsü belediyelerin çıkarttığı yasalar çerçevesinde düzenlendiği için, Prizren kenti dışında Türkçe artık anayasal düzeyde resmi dil değildir.

Uygulamaya bakıldığı zaman, bugün Türkçe rahatlıkla Kosova çapında konuşulabilmektedir. Ancak, belediyelere Türkçe olarak yazılmış dilekçelerin sunulması, nüfus cüzdanlarında Türkçe ifadelerin de yer alması gibi hususlar pek fazla uygulama alanı bulamamaktadır.

38 Türkçe'nin Kosova'daki statüsü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İskender Muzbeg, "Hukuki Belgeler Çerçevesinde Kosova Türkleri", *Balkan Türkleri, Balkanlar'da Türk Varlığı*, Erhan Türbedar içinde (Ankara: ASAM Yayınları, 2003).

39 United Nations Security Council, "Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement", 26 Mart 2007, S/2007/168/Add.1, madde 1/6.

40 Kosova Cumhuriyeti Anayasası, madde 5, <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Kosova.Cumhuriyeti.Anayasasi.pdf>

41 "Dillerin Kullanım Yasası", *Kosova Geçici Özyönetim Kurumları Resmi Gazetesi*, yıl II, sayı 10 (1 mart 2007), madde 2/3, s. 11.

b. Kosova'nın Yönetiminde Türklerin Katılımı

Kosova Anayasası sadece Türklerin değil, genel olarak Kosova azınlıklarının bazı haklarını güvence altına almıştır. Örneğin, Kosova Anayasası'nın 64. maddesi gereğince, 120 sandalyelik Kosova meclisi içinde 20 yer sabit olarak Kosova azınlıklarına ayrılmıştır. Bu çerçevede Kosova'daki Türkler için iki sandalye güvenceye bağlanmıştır. Bunun dışında Kosova anayasasının 96. maddesinde, Kosova'daki Sırp olmayan azınlıklar için (Türkler dahil) bir bakanlık ve iki bakan yardımcılığı güvenceye alınmıştır. Bunların dışında, Kosova Anayasası Kosovalı Türklere meclis başkan yardımcılığı kazanma ve Kosova Yargı Kurulu ile Anayasa Mahkemesine katılıma gibi güvence altına alınmış imkanlar da sunmaktadır.⁴²

Kosova Anayasası'nın 9 Nisan 2008'deki kabulünden sonra, Kosova'da yaşayan tüm toplumlar kendilerine bayram özelliğini taşıyacak günler tayin etmiştir. Türk toplumu temsilcilerinin talebi üzerine, 23 Nisan günü, Kosova Türklerinin Milli Bayramı olarak yasallaştırılmıştır.

2. Makedonya Türklerinin Mevcut Durumu

2002'de yapılan nüfus sayımına göre sayıları 78 bine yakın olan Makedonya Türkleri, 1990 sonrası dönemde milli haklarını koruma, göç nedenlerini ortadan kaldırılma ve Türkçe eğitim hakkını en iyi şekilde kullanma gibi alanlarda ciddi mücadele vermek zorunda kaldıkları söylenebilir. Her şeyden önce, Makedonyalı Türkler, üzerlerinde hissettikleri asimilasyon baskısına karşı kendini koruma ihtiyacı duydular. Çünkü, bu yönde bir taraftan Arnavut baskısı sürerken; Makedonlar, Debre, Resne ve Radoviş ilçelerine bağlı köylerde yaşayan ahalinin Türkleşmiş Makedonlar oldukları yönünde propagandalar yapmıştır. Böylece, bir taraftan Türk kimliği baskı altında kalırken, diğer taraftan Makedonya'daki Osmanlı eserleri tahrip edilerek, Türk izlerinin de yavaş yavaş silinmesine çalışılmıştır.

Makedonya'daki Türklerin temel özelliklerinden birisi, ülke çapında dağınık bir şekilde yaşıyor olmalarıdır. Bundan kaynaklanan olumsuz sonuçlardan bir tanesi, seçimler esnasında Türk oylarının dağılmasıdır. Diğer olumsuz sonuç ise, yaşadıkları bazı bölgelerde yeterli sayıyı tutturamadıkları için, kendi dillerinde eğitim hakkından yeterince istifade edememeleridir. Bundan dolayı, özellikle Makedonya'nın doğusundaki Türk çocukları, ya Makedonca ya da Arnavutça ders görmekte ve asimilasyon tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanında, eğitimde kadro ve kitap eksikliği sorununu yaşayan Makedonyalı Türkler,

42 Bkz. Kosova Cumhuriyeti Anayasası, 57-62 maddeleri, madde 64, madde, 65/2, madde 96/3, madde 96/4, madde 67/4, madde 78/1, madde 81, madde 108 ve madde 152/3.

ülkedeki lisans ve yüksek lisans programlarından da yeterince istifade edememektedir.

Makedonya’da yaşayan Türkleri 1990’ların başlarından bu yana temsil eden Türk Demokratik Partisi’dir (TDP). Ne var ki, zamanla yeni Türk partileri ortaya çıkmış, ayrıca Türklerin oyları Türkleri temsil etmeyen siyasi partilere de gitmeye başlamış ve neticede Türk azınlığın oyları iyice bölünmüştür. Bu ise Türklerin siyasi temsilini zora sokmaktadır. İşin ilginç tarafı, 2009 yerel seçimlerinde TDP, nüfus yapısı itibarıyla adeta bir Türk belediyesi olan Plasnitsa’da bile yönetimi kazanamamıştır.⁴³

Makedonyalı Türklerin asimilasyon baskısına maruz kaldıkları yönündeki şikayetlerini günümüzde de duymak mümkündür. Örneğin, Makedonya’nın Kalkandelen kentinde yaşayan Türklerin bir kısmının, çocuklarını Arnavutça okullara gönderdikleri belirtilmektedir.

2001 yılında Makedonya’da yaşanan iç çatışmalar ve ardından imzalanan Ohri Barış Anlaşması (Çerçeve Anlaşması) da, Türklerin sorunlarına yeni boyutlar getirmiştir. Şöyle ki, Ohri Barış Anlaşması’nın sadece Makedonya’daki Arnavut azınlığın durumunda iyileşmeler sağladığı, Türkler ve diğer azınlıkları ise ihmal ettiği yönünde şikayetler bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, Ohri Barış Anlaşması’nın en büyük zaafı, Türk, Boşnak, Roman gibi Arnavut dışı azınlıkların hak ve çıkarlarını yeterli ölçüde dikkate almamış olmasıdır.⁴⁴ Örneğin, Arnavut azınlığının kamudaki istihdamı artırılmış, Türk ve diğer azınlıkların kamudaki istihdamı ise sınırlı kalmaya devam etmiştir.

Ohri Barış Anlaşması bir bakımdan Türklerin eskiden varolan birçok hakkını da elinden almış gözüküyor. Söz konusu anlaşmadan kaynaklanan anayasa değişikliğinin belirlediği yeni uygulamalara göre, bir etnik topluluk yaşadığı belediyede yüzde 20 oranında bir nüfusa sahipse, kendi dili ve alfabetini, Makedon dili ve alfabetinin yanısıra resmi dil olarak kullanabilmektedir.⁴⁵ Oysa, Ohri Barış Anlaşması çerçevesinde kabul edilen ve Makedonya Resmi Gazetesi’nin 16 Ağustos 2004’teki sayısında yayımlanan yeni yerel yönetim yasasıyla, ülkedeki belediye sayısının azaltılması öngörülmüş, bu ise bazı birleştirilen belediyelerde Türk nüfusun oranının azalmasına, dolayısıyla Türkçenin yasal dil olarak kullanım hakkının yitirilmesine neden olmuştur.⁴⁶

43 Mürteza Sülooca, “Makedonya Siyasetindeki Gelişmeler ve Türklere Etkileri (1)”, *Yeni Balkan*, (11 Mayıs 2009).

44 Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Nadege Ragaru, “The Former Yugoslav Republic of Macedonia: Between Ohrid and Brussels”, *Is There an Albanian Question?*, Judy Batt içinde (Paris: Institute for Security Studies, Chaillot Paper No. 107, Ocak 2008), ss. 43-49.

45 “Odluka za Proglasuvanje Amandmanite na Ustavot na Republika Makedonija”, *Sluzben Vesnik na Republika Makedonija*, yıl LVII, sayı 91 (20 Kasım 2001), 5 numaralı anayasa değişikliği, s. 5019.

46 “Zakon za Teritorijalnata Organizacija na Lokalnata Samouprava vo Republika Makedonija”, *Sluzben Vesnik na Republika Makedonija*, yıl LX, sayı 55 (16 Ağustos 2004).

Makedonya Resmi Gazetesi'nin 19 Temmuz 2005 tarihli sayısında yayımlanan, Makedonya'da yaşayan farklı topluluklara ait milli sembollerin kullanımına ilişkin yasada, kamusal alanda toplulukların milli sembollerinin hangi koşullarda kullanılabilceği hususu düzenlenmiştir. Bu çerçevede, bir topluluğun çoğunluğu oluşturduğu yerel yönetim birimlerinde, söz konusu yerel yönetim birimine ait devlet organlarının, kamu kuruluşlarının ve tüzel kişilerinin önünde ve içinde; sokaklarda, meydanlarda ve diğer altyapı binalarında Makedonya Cumhuriyeti bayrağıyla birlikte o topluluğun da bayrağı kullanılabilir. Bu uygulama, kanunla belirlenmiş Makedonya Cumhuriyeti bayramları ve diğer resmi bayramlarda; toplulukların bayramlarında; yerel yönetim biriminin kararlarıyla belirlenen belediye bayramlarında; Makedonya cumhurbaşkanını, Makedonya meclis başkanını ve Makedonya başbakanını karşılama ve uğurlama törenlerinde; yabancı devletlerin cumhurbaşkanları ile başbakanlarının ve uluslararası topluluk temsilcilerinin resmi ziyaretlerinde; yerel yönetimin bir şekilde katılımcı olduğu uluslararası toplantılarda ve yerel yönetim için önemli sayılan diğer siyasi, kültürel, sportif vb. faaliyetler sırasında geçerlidir.⁴⁷ Bayrak kullanımına ilişkin bu yöndeki yeni uygulama Makedonya'da yaşayan Arnavutların işine yararken, eski uygulamaya göre Türk bayrağının kullanımının birçok belediyeden kaldırılmasına yol açmıştır.

Makedonya Meclisi tarafından kabul edilen bayramlara ilişkin yasaya uygun olarak, TDP'nin teklifiyle 21 Aralık tarihi Makedonyalı Türklerin milli bayramı olarak kabul edilmiştir. Bu tarih, Makedonya'da 1944 yılında ilk kez Türkçe eğitimin başlatıldığı tarihtir.

Kuşkusuz, Makedonya Türkleri günümüzde ekonomik nitelikli sorunlarla da karşı karşıyadır. Özellikle kırsal kesimlerde oldukça ağır ekonomik koşullar mevcuttur. Türk nüfusunun çoğunlukta yaşadığı bazı köylerde temel yaşam ihtiyaçlarını karşılayacak altyapı ve sağlık birimleri bile bulunmamaktadır.

VI. Sonuç

Balkan Türklerinin tarihte maruz kaldıkları mezalim dikkate alındığında, günümüzde geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde iyi durumda oldukları söylenebilir. Ancak, bu makalede sunulan örneklerden anlaşıldığı üzere, Balkan Türklerinin günümüzde de devam eden değişik sıkıntıları bulunmaktadır. Balkan ülkelerinin ulusal kamuoyları, özellikle de Yunanistan ve Bulgaristan'daki kamuoyu, Türk azınlığını bir başka ülkenin veya ulusun değil, kendilerinin bir parçası olarak görmeyi benimsemediği sürece, Türk azınlığının sorunlarının salt dış müdahale ve baskılarla çözümlenmeye çalışılmasının etkisi sınırlı kalacaktır.

47 "Zakon za Upotreba na Znaminjata na Zaednicite vo Republika Makedonija", *Sluzben Vesnik na Republika Makedonija*, yıl LXI, sayı 58 (19 Temmuz 2005), 4., 5. ve 6. maddeler, s. 2.

Etnik komşularına karşı daima barışçıl tavır takınan Balkan Türklerinin sıkıntılarına, uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan insan hakları raporlarında pek fazla yer verilmemektedir. Bu yüzden, sorunlarına etkin çözümler üretebilmek için, Balkan ülkelerinde yaşayan Türkler, aralarındaki iktidar-muhalefet ilişkisinden uzak durmalı ve birlik ile beraberlik içinde olmalıdır.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

Ağanoğlu, H. Yıldırım. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*. İstanbul: Kum Saati, 2001.

Ahmad, Feroz. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu". *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Marian Kent içinde. çeviren Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Bandzovic, Safet. *Iseljavanje Bosnaka u Tursku*. Saraybosna: Institut za Istrazivanje Zlocina Protiv Covjecnosti i Medjunarodnog Prava, 2006.

Bank of Greece, *Bulletin of Regional Conjunctural Indicators for Macedonia-Thrace*, no. 58, (November 2008).

"Bulgaristan'da Müslümanlar'a Karşı Tavrı Değiştirdi". *Anadolu Ajansı*, (28 Mayıs 2009).

Chousein, Ali. "Continuities and Changes in the Minority Policy of Greece: The Case of Western Thrace". Mastır Tezi, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2005.

David, Geza. "Osmanlı Avrupası'nda Yönetim". *Kanuni ve Çağı: Yeniçağda Osmanlı Dünyası*, Metin Kunt ve Christine Woodhead içinde. çeviren Sermet Yalçın, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

EBRD, "Strategy for Bulgaria" (Ekim 2003), www.ebrd.com.

İnalçık, Halil. "Türkler ve Balkanlar", *BAL-TAM Türklük Bilgisi 3*, (Eylül 2005).

İnalçık, Halil. "Osmanlı Tarihine Toplu Bakış". *Osmanlı*, Cilt 1, Gülen Eren içinde, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Khan, Mujeeb R. "The 'Other' in the Balkans: Historical Constructions of Serbs and 'Turks'". *Journal of Muslim Minority Affairs*, cilt 16, sayı 1 (Ocak 1996).

Klaic, Nada. “Srednjovekovna Bosna: Politicki Položaj Bosanskih Vladara do Tvrtkove Krunidbe (1377. g.)”. *Savremeno Bosansko Društvo-Hrestomatija*, Jusuf Ziga içinde. Saraybosna: Bosanski Kulturni Centar, 2000.

Lewis, Raphaela. *Osmanlı’da Gündelik Yaşam*. çeviren Adile Runa Orhunsoy, Ankara: Alter Yayıncılık, 2009.

Lovrenovic, Dubravko. “Od Slavenskog Naseljavanja do Bana Kulina (VII-XII St.)”. *Bosna i Hercegovina od Najstarijih Vremena do Kraja Drugog Svjetskog Rata*, Safet Halilovic içinde, Saraybosna: Bosanski Kulturni Centar, 1998.

Malcolm, Noel. *Bosna’nun Kısa Tarihi*. çeviren Aşkıım Karadağlı, İstanbul: Om Yayınevi, 1999.

Malcolm, Noel. *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*. çeviren Özden Arıkan, İstanbul: Sabah Kitapları, 1999.

Mantran, Robert. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I: Osmanlı Devleti’nin Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*. çeviren Server Tanilli, İstanbul: Adam Yayınları, 1999.

Mccarthy, Justin. *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi, 1821-1922*. çeviren Bilge Umar, İstanbul: İnkılap Yayınları, 1998.

McDougall, Gay. “Promotion and Protection of all Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including the Right to Development-Mission to Greece”. United Nations General Assembly, 18 Şubat 2009, A/HRC/10/11/Add.3.

Mudeva, Anna. “Cracks Show in Bulgaria’s Muslim Ethnic Model”. *Reuters*, (1 Jun 2009).

Muzbeg, İskender. “Hukuki Belgeler Çerçevesinde Kosova Türkleri”. *Balkan Türkleri, Balkanlar’da Türk Varlığı*, Erhan Türbedar içinde. Ankara: ASAM Yayınları, 2003.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yılı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Poulton, Hugh. “Islam, Ethnicity and State in the Contemporary Balkans”. *Muslim Identity and the Balkan State*, Hugh Poulton ve Suha Taji-Farouki içinde. Londra: Hurst & Company, 1997.

Ragaru, Nadege. “The Former Yugoslav Republic of Macedonia: Between Ohrid and Brussels”, *Is There an Albanian Question?*, Judy Batt içinde, Paris: Institute for Security Studies, Chaillot Paper No. 107, Ocak 2008.

Ramos, Carolina. “Bulgaria: Raw Deal for the Pomaks”. *IWPR* (11 Mayıs 2005), <http://www.iwpr.net>.

Shkodrova, Albena. “Komentar: Bugarska Omladina i Dalje u Kandzama Nacionalizma”. *IWPR*, (11 Mayıs 2005), <http://www.iwpr.net>.

Stavrianos, L.S. “Antecedents to the Balkan Revolutions of the Nineteenth Century”. *The Journal of Modern History*, cilt 29, sayı 4 (Aralık 1957).

Sülooca, Mürteza. “Makedonya Siyasetindeki Gelişmeler ve Türklere Etkileri (1).” *Yeni Balkan* (11 Mayıs 2009).

Triandafyllidou, Anna ve Dia. Anagnostou “Yunanistan’ın Batı Trakya Müslümanları: Bölgesel Kalkınma Stratejileriyle İlgili Tavsiyeler.” (Hellenic Foundation for European and Foreign Policy, 2007).

Tufan, Muzaffer. “Balkanlar’da Bin Yıllık Türk Kültürü.” Tarih Boyunca Balkanlar’dan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri’nde sunulan tebliğ, 29-31 Mayıs 1995; İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Araştırma Merkezi, 1996.

Türbedar, Erhan. “Tripoliçe”, *Yeni Dönem*, sayı 406 (6 Aralık 2007).

Türbedar, Erhan. “Batı Trakya Türk’ü Dertli” (22 Eylül 2006), www.asam.org.tr.

Türbedar, Erhan. “Tarihte Değişen Siyasi ve Sosyal Dengeler İçinde Kosova Türkleri”, *Balkan Türkleri, Balkanlar’da Türk Varlığı*, Erhan Türbedar içinde, Ankara: ASAM Yayınları, 2003.

Velebit, Vladimir. “Kosovo: A Case of Ethnic Change of Population”. *East European Quarterly*, cilt 33, sayı 2, (Yaz 1999).

Yerasimos, Stefanos. *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*. çev. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim, 2000.

“Yunan Hükümetinden Cami ve İmam Karşıtı Tavrı”, *TRT*, (13 Nisan 2009).

Belgeler

“Dillerin Kullanım Yasası”, *Kosova Geçici Özyönetim Kurumları Resmi Gazetesi*, yıl II, sayı 10 (1 Mart 2007).

Kosova Cumhuriyeti Anayasası,
<http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Kosova.Cumhuriyeti.Anayasasi.pdf>.

“Odluka za Proglasuvanje Amandmanite na Ustavot na Republika Makedonija”, *Sluzben Vesnik na Republika Makedonija*, yıl LVII, sayı 91 (20 Kasım 2001).

United Nations Security Council, “Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement”, 26 Mart 2007, S/2007/168/Add.1, madde 1/6.

U.S. Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor. *2008 Human Rights Report: Greece*. (25 Şubat 2009).

“Zakon za Teritorijalnata Organizacija na Lokalnata Samouprava vo Republika Makedonija”, *Sluzben Vesnik na Republika Makedonija*, yıl LX, sayı 55 (16 Ağustos 2004).

“Zakon za Upotreba na Znaminjata na Zaednicite vo Republika Makedonija”, *Sluzben Vesnik na Republika Makedonija*, yıl LXI, sayı 58 (19 Temmuz 2005).